

Міністерство освіти і науки України
Західноукраїнський національний університет
Кафедра фінансів ім. С.І. Юрія

Щур Уляна Русланівна

**БЮДЖЕТНА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ФІНАНСОВУ
СПРОМОЖНІСТЬ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД**

спеціальність 072 «Фінанси, банківська справа, страхування та
фондовий ринок»
освітньо-професійна програма «Фінанси»

Виконала студентка
групи ФФзм-21
Щур У. Р.

Тернопіль – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ БЮДЖЕТНОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ТА ЇЇ ВПЛИВУ НА ФІНАНСОВУ СПРОМОЖНІСТЬ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД.....	6
1.1. Економічна сутність та роль бюджетної децентралізації.....	6
1.2. Місцеві бюджети у забезпеченні фінансової спроможності територіальних громад в умовах бюджетної децентралізації.....	12
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПРАКТИКИ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ ЯК ОСНОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СПРОМОЖНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД.....	17
2.1. Прагматика формування дохідної бази бюджетів територіальних громад в умовах бюджетної децентралізації.....	17
2.2. Аналіз впливу міжбюджетних трансфертів на фінансову спроможність територіальних громад.....	25
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМКИ ПІДВИЩЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СПРОМОЖНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В КОНТЕКСТІ БЮДЖЕТНОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ.....	34
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.....	43
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	47

ВСТУП

Актуальність теми. В умовах бюджетного реформування та із поширенням процесів децентралізації в державі посилюється необхідність постійного пошуку шляхів для підвищення фінансової стійкості територіальних громад. Адже саме нездатність забезпечити фінансову автономію місцевого самоврядування гальмує розвиток регіонів та підриває стабільність держави загалом. Відповідно нестача фінансових ресурсів на місцях призводить до погіршення якості життя населення та обмежує можливості для розвитку територіальних громад.

Тому в контексті розвитку бюджетної децентралізації передача повноважень і ресурсів на місцевий рівень дозволяє більш ефективно використовувати економічний потенціал територій, що безпосередньо пов'язано зі зростанням ролі місцевих бюджетів. Саме бюджетна децентралізація є ключовим фактором, який визначає ступінь самостійності та ефективності роботи місцевої влади в демократичному суспільстві. Крім того, слід враховувати, що бюджетна децентралізація — це складний процес, що пов'язаний з вирішенням багатьох проблем. Адже саме недостатнє фінансування місцевих бюджетів і надмірна залежність від державних трансфертів призвели до пасивності місцевої влади у вирішенні економічних та соціальних проблем.

Тому реалізація бюджетної децентралізації пов'язана з багатьма факторами, включаючи її вплив, напрямки поширення та готовність суспільства. Ці та інші питання потребують детального дослідження, особливо в контексті сучасних суспільно-політичних процесів та особливостей розвитку місцевих фінансів.

Ключовим фактором успішної децентралізації є ефективне функціонування місцевих бюджетів, саме за рахунок яких забезпечується формування фінансової основи для реалізації повноважень органів влади на місцях та розвитку регіонів.

Наукові праці багатьох вчених присвячені проблемам бюджетного реформування, реалізації та впливу бюджетної децентралізації, формування місцевих бюджетів України як основи фінансового забезпечення місцевого самоврядування, а саме таких як: Дем'янишина В. Г., Дем'янчук А. В., Кириленко О. П., Кравченко В. В., Лободіної З. М., Луніної І.О., Павлюк К. В., Савчук С. В., Федосова В. М., Юрія С. І. та ін.

Мета кваліфікаційної роботи полягає у дослідженні впливу бюджетної децентралізації в частині формування фінансової спроможності територіальних громад та визначення пріоритетних напрямків розвитку місцевих бюджетів в контексті її зміцнення.

Досягнення мети передбачає реалізацію наступних **завдань**:

- дослідити економічна сутність та обґрунтувати роль бюджетної децентралізації;
- охарактеризувати роль місцевих бюджетів у забезпеченні фінансової спроможності територіальних громад;
- проаналізувати практику і проблематику формування дохідної бази бюджетів територіальних громад в умовах бюджетної децентралізації;
- визначити роль міжбюджетних трансфертів для забезпечення фінансової спроможності територій;
- визначити основні напрямки підвищення фінансової спроможності територіальних громад в умовах бюджетної децентралізації.

Об'єкт дослідження – доходи місцевих бюджетів України, зокрема доходи місцевого бюджету Чемеровецької селищної територіальної громади.

Предмет – теоретико-методологічні аспекти впливу бюджетної децентралізації в частині формування фінансової спроможності територіальних громад.

Методологічну основу дослідження кваліфікаційної роботи складають комплекс загальнонаукових методів – історичного, аналізу і синтезу, системного та процесного підходів, застосування яких дало можливість забезпечити всебічне вивчення проблеми та достовірність отриманих висновків.

Теоретичну основу складають теоретичні дослідження та висновки вітчизняних науковців, монографії, наукові публікації, матеріали науково-практичних конференцій.

Інформаційною базою є законодавчо-нормативні документи, статистичні матеріали, аналітичні дані Міністерства фінансів України, управління Державної казначейської служби України в Чемеровецькому районі.

Практичне значення результатів дослідження. Окремі теоретичні висновки і практичні рекомендації, які висвітлені у роботі можуть бути використані в практичній діяльності місцевих органів влади.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження опубліковані у збірниках наукових праць кафедри фінансів ім. С. І. Юрія ЗУНУ «Фінансове забезпечення сталого розвитку» (2024 р.).

Обсяг та структура роботи. Кваліфікаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Основний обсяг кваліфікаційної роботи – 46 сторінок, робота містить 10 рисунків та 5 таблиць, у списку використаних джерел налічується 46 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ БЮДЖЕТНОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ТА ЇЇ ВПЛИВУ НА ФІНАНСОВУ СПРОМОЖНІСТЬ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

1.1. Економічна сутність та роль бюджетної децентралізації

В умовах реформування суспільних відносин в державі, бюджетна децентралізація стає ключовим елементом, оскільки саме вона передбачає передачу фінансових ресурсів та повноважень на місцевий рівень, що дозволяє ефективніше вирішувати соціальні та економічні проблеми регіонів, та спрямована на забезпечення фінансової самостійності місцевих громад та стимулювання їх розвитку. Саме процеси децентралізації забезпечують необхідні умови для того, щоб місцева влада могла самостійно вирішувати питання розвитку своїх територій.

Тому необхідність актуалізації реформи децентралізації обумовлена поглибленням процесів місцевого самоврядування, що передбачає посилення взаємодії з державними органами та орієнтацію на задоволення різноманітних потреб населення з урахуванням місцевих особливостей. Одним із найважливіших завдань такого реформування в державі є побудова дієвої системи місцевого самоврядування, що забезпечить надання якісних послуг та відповідний розвиток територіальних громад. Відповідно бюджетна децентралізація є найефективнішим способом надати місцевим органам влади фінансову самостійність та забезпечити їхню стабільність. Цей процес передбачає передачу значних обсягів бюджетних коштів, які раніше контролювалися органами державної влади, на місцевий рівень, що суттєво розширює фінансові можливості адміністративно-територіальних одиниць. Розширення їхньої податкової бази дозволяють місцевій владі більш ефективно вирішувати місцеві проблеми та підвищувати якість життя населення.

Тому в сучасних умовах розвитку України питання ефективного розподілу повноважень та фінансових ресурсів між органами державної влади та органами місцевого самоврядування набуває особливої актуальності, оскільки саме від цього залежить ефективність роботи територіальних громад та стабільність функціонування публічних фінансів загалом.

Різноманітність наукових підходів вчених-дослідників до трактування дефініції децентралізації свідчить про те, що цей процес має складний та багатогранний вплив на бюджетну систему держави, незважаючи на єдину мету його здійснення.

Самий термін «децентралізація» й відповідна теорія “decentralisation” вперше сформульовані у Франції у XVIII столітті, якою було запропоновано розподілити адміністративні повноваження між державою та громадою. Згодом дедалі більше децентралізацію сприймали як розширення повноважень місцевих органів, дозволяючи їм діяти незалежно в межах своїх повноважень.

Узагальнення теоретичних досліджень та наукових постулатів вітчизняних та зарубіжних науковців щодо розвитку теорії децентралізації дало змогу визначити децентралізацію як процес передачі частини повноважень від центрального уряду до регіональних та місцевих органів влади, залучаючи громадян до активної участі у прийнятті рішень, що стосуються їхнього життя. Такий підхід сприяє підвищенню ефективності управління в контексті розвитку демократичних процесів, прозорості та своєчасному вирішенню місцевих проблем.

З точки зору Камінської Н., децентралізація являє собою «спосіб територіальної організації влади, при якому держава передає право на прийняття рішень з визначених питань або у визначеній сфері структурам локального чи регіонального рівня, що не входить у систему виконавчої влади і є відносно незалежними від неї» [20].

Світовим банком визначено дефініцію децентралізації як «передачу повноважень від центрального уряду до субнаціонального, в тому числі до місцевого самоврядування, приватного сектору та громадянського суспільства.

Як наслідок – підвищується ефективність економіки за рахунок фінансової автономії територій, вплив громадян на рішення, які стосуються їхніх життів, підзвітність громадськості» [46].

У фінансовій науці науковцями виокремлено наступні концепції децентралізації, кожна з яких відповідно знайшла своє застосування у різних сферах: економічна, політична, фіскальна (бюджетна), адміністративна, географічна та ін.

Зважаючи на об'єкт, предмет дослідження та сферу застосування впливу, акцентуємо свою увагу на висвітленні сутності бюджетної децентралізації.

Дискусійність трактування поняття дала змогу розглядати дану дефініцію у широкому та вузькому розумінні.

Широке розуміння бюджетної децентралізації передбачає розподіл відповідальності за управління бюджетними коштами між різними рівнями влади. Тобто за економічною сутністю бюджетна децентралізація являє собою сукупність відносин між різними рівнями влади, що стосуються розподілу повноважень у сфері формування і використання коштів бюджетів.

Вузьке розуміння бюджетної децентралізації полягає у наданні місцевим органам влади права самостійно приймати обґрунтовані рішення в бюджетно-податковій сфері. Зокрема, як вважає Кваша Т. «бюджетна децентралізація являє собою наявність відповідних функцій та повноважень на локальному, базуючись на автономії муніципальних органів влади щодо прийняття самостійних рішень у податково-бюджетній сфері. Як динамічна й збалансована система відносин, вона характеризується певними напрямками реалізації й розвитку» [22].

Вітчизняні науковці Юрій С. і Федосов В. вважають, що «за змістом бюджетна децентралізація становить передачу повноважень, функцій і компетентності від центрального уряду до органів місцевого самоврядування, що супроводжується передачею відповідних фінансових ресурсів» [39]

Дослідниця Михайленко С. розглядає поняття фінансово-бюджетної децентралізації «як частину більш масштабної реформи державного управління, яка передбачає перерозподіл завдань, повноважень і фінансових ресурсів на

національному, регіональному та місцевому рівнях, зокрема передачу ширших повноважень, функцій і ресурсів від держави органам місцевого самоврядування» [29].

Як зазначає Власюк О., бюджетна децентралізація є «першим кроком, фінансовою основою, матеріальним підґрунтям децентралізації у широкому розумінні цього слова. А формування фінансово самодостатніх адміністративно-територіальних одиниць потребує змін не тільки у податковому та бюджетному законодавстві, а й відповідного реформування територіальної організації влади» [5].

З позиції Возняк Г., бюджетна децентралізація – це «система відносин, що виникають між різними рівнями влади в процесі розподілу повноважень щодо прийняття управлінських рішень по формуванню та використанню бюджетних ресурсів» [6].

Досліджуючи бюджетну децентралізацію, її переваги науковці розглядають у двох аспектах: в частині порівняння ефективності централізованої і децентралізованої систем управління, а також виходячи із обґрунтування необхідності надавати місцевим органам влади більшу самостійність у прийнятті рішень.

Основні переваги бюджетної децентралізації узагальнено та подано на рис. 1.1.

Зауважимо, що однією з основних переваг бюджетної децентралізації є те, що даний процес дозволяє ефективніше розподіляти ресурси для надання суспільних послуг відповідно до місцевих потреб. Передача повноважень на місцевий рівень дозволяє більш ефективно використовувати ресурси для вирішення проблем місцевих громад та покращення їхнього добробуту. Надання суспільних послуг може бути організоване таким чином, щоб максимально задовольняти потреби населення, при цьому забезпечуючи високу якість та ефективність використання ресурсів. Бюджетна децентралізація, стимулюючи конкуренцію між різними рівнями влади, сприяє більш ефективному використанню бюджетних коштів, підвищенню якості суспільних послуг та, як

наслідок, зменшенню розміру державного сектору. Децентралізація влади дозволяє краще враховувати місцеві особливості та потреби населення, що не завжди можливо в централізованій системі (рис. 1.1).

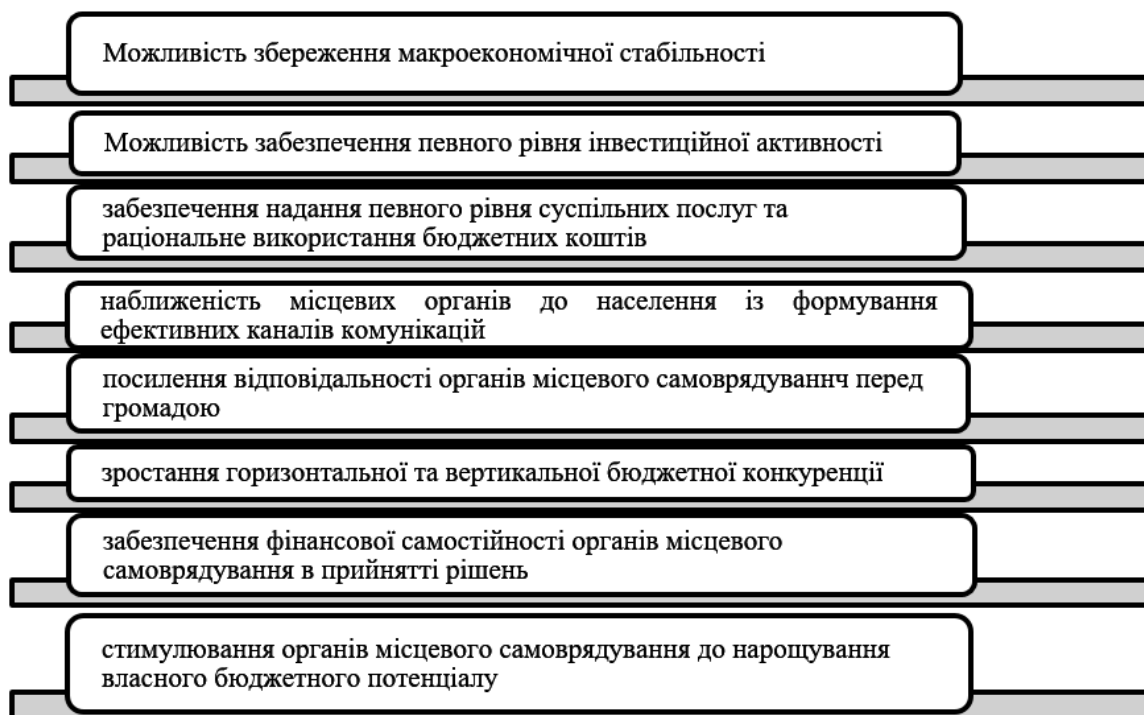

Рис. 1.1. Переваги бюджетної децентралізації

Примітка. Складено автором самостійно

Незважаючи на переваги, бюджетна децентралізація може призвести до поглиблення розриву між регіонами, посилення соціальної нерівності та нерівномірного розвитку територій.

Також варто вказати на те, що надмірна децентралізація бюджету обмежує можливості держави в реалізації масштабних інвестиційних проектів та соціальних програм національного значення.

Зазначимо, що наслідки бюджетної децентралізації залежать не лише від загального рівня децентралізації видатків, але й від конкретного механізму розподілу доходів між різними рівнями влади. Різні моделі розподілу доходів можуть створювати різні стимули для місцевих органів влади та призводити до різних результатів для економічного розвитку.

Для забезпечення ефективного впровадження та розвитку бюджетної децентралізації доцільним є дотримання певних правил та принципів (рис. 1.2).

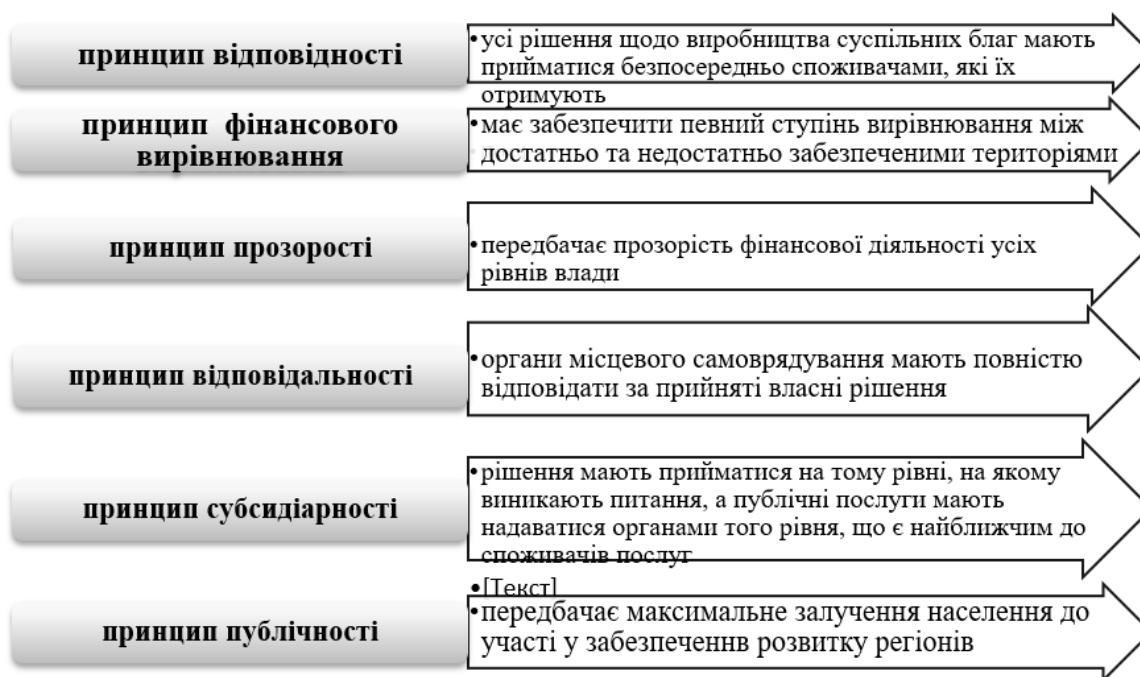

Рис. 1.2. Принципи бюджетної децентралізації

Примітка. Складено на основі [36]

Необхідно відмітити, що для реалізації процесів бюджетної децентралізації в кожному регіоні характерні специфічні особливості, які визначаються його соціально-економічними та історичними умовами розвитку, що, в свою чергу, зумовлює як позитивні наслідки, так і певні загрози.

Таким чином, бюджетна децентралізація виступає потужним інструментом для децентралізації влади, оскільки сприяє створенню ефективної системи місцевих фінансів та стимулює економічний розвиток регіонів, забезпечуючи їх фінансову самостійність.

В контексті зазначеного, варто вказати, що одним із пріоритетних завдань постає забезпечення збалансованого розвитку відповідної територіальної громади шляхом оптимізації розподілу повноважень та відповідальності між центральною та місцевою владою, а також стимулювання до нарощування власних доходів місцевих бюджетів, що дозволить їм ефективно вирішувати місцеві проблеми.

Збільшення фінансової забезпеченості громад в результаті бюджетної децентралізації стало одним із ключових факторів, які позитивно вплинули на

розвиток територіальних громад та забезпечили умови для їхнього подальшого економічного зростання.

Отже, бюджетна децентралізація відображає процес розширення фінансової автономії органів місцевого самоврядування шляхом передачі їм додаткових повноважень та ресурсів з одночасним підвищенням їхньої відповідальності за розвиток територій та ефективність використання бюджетних коштів для самостійного вирішення місцевих проблем й забезпечення сталого розвитку територій.

1.2. Місцеві бюджети у забезпеченні фінансової спроможності територіальних громад в умовах бюджетної децентралізації

У контексті реалізації реформи бюджетної децентралізації в Україні, яка передбачає передачу більшої відповідальності за розвиток територій на місцевий рівень, суттєво підвищила роль місцевих бюджетів у фінансовому забезпеченні територіальних громад, їх економічного зростання й соціального благополуччя громад. Тому актуальним питанням постає здійснення комплексного аналізу потенціалу місцевих бюджетів, що є ключовим фактором для фінансового забезпечення сталого розвитку регіонів та країни в цілому.

Саме фінансова спроможність місцевих бюджетів є істотним фактором для успішного функціонування місцевого самоврядування. Раціональна система децентралізації фінансів дозволить забезпечити його необхідними ресурсами для вирішення місцевих проблем.

Тому від рівня фінансової забезпеченості та самостійності місцевих бюджетів залежить здатність органів місцевого самоврядування ефективно виконувати покладені на них завдання. Це обумовлює створення такої системи децентралізації фінансів, яка забезпечить оптимальний розподіл ресурсів між різними рівнями влади.

Значні економічні та соціальні трансформації, які відбулися в Україні впродовж останніх років, стали потужним каталізатором демократичних

процесів у країні. Ці зміни активізували розвиток місцевого самоврядування, враховуючи європейський досвід, що передбачає децентралізацію влади, розширення повноважень місцевих громад та їхню безпосередню участь у вирішенні місцевих питань. За таких умов саме місцеві бюджети виступають базовою основою фінансового забезпечення органів місцевого самоврядування, визначаючи їхні можливості для виконання покладених на них завдань. Їх ефективне функціонування безпосередньо залежить від стану та обсягів акумульованих у місцевих бюджетів дохідних джерел, що дають змогу максимально сприяти вирішенню проблем безпосередньо споживачів суспільних послуг та загалом забезпечити належний розвиток територіальних громад у всіх сферах їх життєдіяльності. Оскільки обсяги, структура та джерела наповнення місцевих бюджетів є визначальними факторами для соціально-економічного та культурного розвитку як окремих територій, так і країни загалом.

Варто вказати на те, що за допомогою місцевих бюджетів держава реалізує широкий спектр програм, спрямованих на розвиток економіки, підтримку бізнесу, підвищення якості життя населення, створення нових робочих місць та соціальний захист вразливих верств населення, зокрема осіб з інвалідністю, незаконно депортованих осіб, біженців та реабілітованих.

Зважаючи на вищевикладене, зазначимо, що фінансова спроможність місцевих бюджетів є одним із ключових показників економічного та соціального розвитку відповідної території.

Оскільки місцеві бюджети, якими розпоряджаються місцеві органи, є основним джерелом фінансування для забезпечення життєдіяльності територіальних громад та надання населенню послуг, визначених законодавством.

Дослідження чинного законодавства та теоретичних концепцій вчених-дослідників вказує на відсутність однозначного трактування дефініції місцевих бюджетів.

Здебільшого у фінансовій науці місцеві бюджети визначають як невід'ємну частину бюджетної системи держави, що надає місцевим органам влади повноваження щодо розпорядження певними фінансовими ресурсами, необхідні для виконання їхніх функцій, що є необхідною умовою для забезпечення ефективного функціонування економічних процесів на всіх рівнях.

Аналіз вітчизняних наукових досліджень свідчить про те, що визначення сутності місцевих бюджетів тісно пов'язане з процесами децентралізації влади та розширенням демократичних засад в Україні, що відповідно акцентує їхню роль у зміцненні місцевого самоврядування. Вважаємо за доцільне погодитись із таким підходом, та розглядати місцеві бюджети як сукупність економічних відносин, пов'язаних із мобілізацією, розподілом та використанням фінансових ресурсів для задоволення потреб населення на відповідній території.

Місцеві бюджети є фінансовим інструментом, який забезпечує взаємодію між органами місцевого самоврядування, юридичними та фізичними особами. Ця взаємодія полягає у мобілізації фінансових ресурсів та їх використанні для виконання завдань, покладених на органи місцевого самоврядування і є важливою умовою для їх ефективного функціонування та задоволення потреб територіальної громади.

Важливим аспектом є наявність економічних відносин між місцевими бюджетами різних рівнів та державним бюджетом, що пов'язано з перерозподілом фінансових ресурсів між ними з метою забезпечення збалансованого розвитку усіх ланок бюджетної системи.

Кожен вид місцевого бюджету має специфічні завдання та функції. Їхня самостійність забезпечується завдяки наявності власної дохідної бази, що дозволяє територіальним громадам ефективно розпоряджатися фінансовими ресурсами для задоволення потреб населення та розвитку регіону.

Концепція фінансової самостійності місцевого самоврядування базується на принципі, згідно з яким місцеві органи влади мають право ініціювати та реалізовувати рішення, спрямовані на вирішення проблем місцевого рівня, за рахунок власних фінансових ресурсів, що забезпечує більшу відповідальність та

ефективність управління місцевим розвитком. Без достатньої фінансової самостійності місцеві органи влади не мають змоги розробляти та реалізовувати програми розвитку, які б відповідали потребам конкретної територіальної громади.

Тому залежність місцевої влади від державної призводить до того, що місцеві органи влади не можуть гнучко реагувати на потреби населення, оскільки їхні дії суворо регламентовані державними органами

Поглиблення кризових явищ в державі, може бути зумовлено також як внутрішніми, так і зовнішніми чинниками, що, в свою чергу, негативно впливає на фінансову спроможність як центральної, так і місцевої влади. Загалом їх виокремлюють за такими групами: економічні, політико-правові, демографічні і соціально-культурні (табл.1.1) [2].

Таблиця 1.1

Чинники, що впливають на функціонування місцевих бюджетів

Види факторів	
<i>економічні</i>	<i>політико-правові</i>
- середня заробітна плата населення; - рівень податкоспроможності населення; - рівень перерозподілу ВВП в країні; - інфляція; - наявність та стан комунальних підприємств та об'єктів комунальної власності; - ставка банківського відсотка за депозитами та кредитами; - кон'юнктура грошового ринку та динаміка валютного курсу.	- рівень автономії місцевих бюджетів; - розподіл податкових надходжень між рівнями бюджетної системи; - наявність фінансових санкцій та податкових пільг; - стабільність податкової системи.
<i>демографічні</i>	<i>соціально-культурні</i>
- чисельність населення; - частка зайнятого населення та рівень безробіття; - міграційний рух населення.	- податкова культура населення та платіжна дисципліна; - ставлення людей до праці та якості життя.

Примітка. Складено автором.

З огляду на це, органи державної влади повинні розробляти та впроваджувати ефективні механізми, спрямовані на нейтралізацію негативного впливу цих чинників на розвиток місцевого самоврядування, функціонування місцевих фінансів, та бюджети різних рівнів зокрема.

Таким чином, важливим завданням бюджетної децентралізації є створення таких умов функціонування місцевих бюджетів, які б гарантували їм фінансову

самостійність та спроможність реалізовувати потреби громад. Забезпечення місцевих бюджетів стабільними джерелами доходів через бюджетну децентралізацію є необхідною умовою для розвитку територій та підвищення якості життя населення.

Посилення зацікавленості місцевого самоврядування у залученні додаткових коштів є ключовим фактором для збільшення обсягів дохідної бази місцевих бюджетів.

Впровадження ефективних інструментів фінансової підтримки територіальних громад дозволило знизити ризики фінансової неспроможності, особливо для громад з низьким рівнем доходів, та створити умови для їхнього сталого розвитку.

Враховуючи вищевикладене, відмітимо, що фінансове забезпечення територіальних громад в значній мірі залежить від внутрішніх джерел доходів, зокрема місцевих бюджетів. Проте в сучасних умовах воєнного стану та розвитку процесів децентралізації розширились можливості громад щодо залучення зовнішніх джерел фінансування.

Особливої ролі набуває альтернативне джерело фінансового забезпечення територіальних громад – грантове фінансування, що сприяє реалізації різноманітних проектів місцевого розвитку та свідчить про його вагомий внесок у соціально-економічний розвиток територій.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПРАКТИКИ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ ЯК ОСНОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СПРОМОЖНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

2.1. Прагматика формування дохідної бази бюджетів територіальних громад в умовах бюджетної децентралізації

Відповіддю на виклики реформи у зв'язку з бюджетною децентралізацією та реалізації адміністративно-територіальної реформи відбулася трансформація підходів до формування доходів місцевих бюджетів. Саме із реалізацією процесів децентралізації створюються умови для розвитку фінансово самодостатніх громад, які б могли ефективно здійснювати управління власними ресурсами.

До проведення бюджетної реформи та змін у податковому законодавстві місцеві бюджети в Україні значною мірою залежали від трансфертів з державного бюджету, що стримувало розвиток місцевої ініціативи та зменшувало відповідальність органів місцевого самоврядування за наповнення власних джерел надходжень відповідних бюджетів.

Змінами, в контексті розпочатої у 2014 р. реформи, було передбачено підвищення ефективності використання бюджетних коштів на місцевому рівні із забезпеченням фінансової стабільності територіальних громад.

Виклики воєнного часу, незважаючи на складність ситуації, не зупинили процес децентралізації, оскільки територіальні громади, завдяки своїй фінансовій стійкості, зуміли оперативно адаптуватися до нових умов.

Загалом значне збільшення доходів місцевих бюджетів забезпечило стабільне наповнення єдиного казначейського рахунку, що було особливо важливо в умовах воєнного стану.

Незважаючи на надані податкові пільги, обсяги надходжень до місцевих бюджетів не лише збереглися на рівні попереднього року, але й продемонстрували позитивну динаміку зростання.

Доходи місцевих бюджетів України демонструють у 2018-2023 рр. стійку тенденцію до зростання, що є позитивним аспектом для розвитку місцевого самоврядування (рис. 2.1).

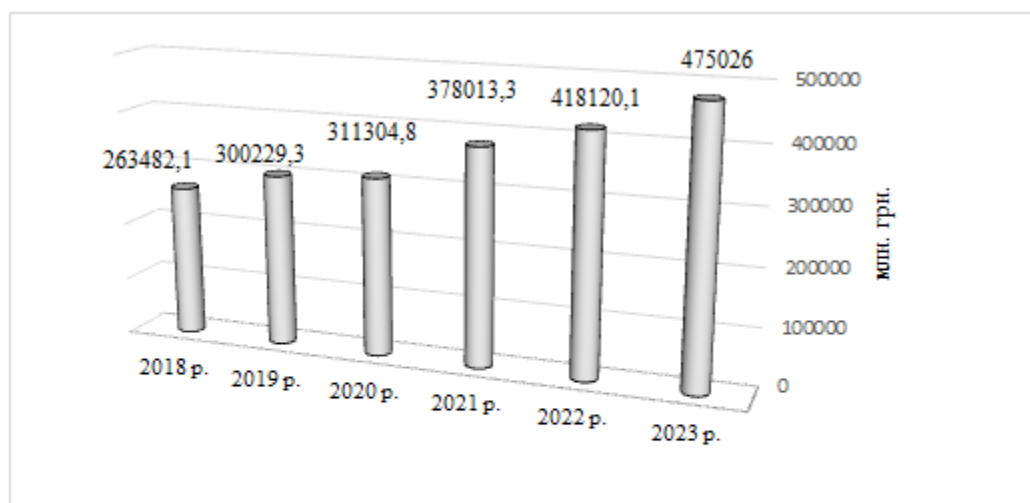

Рис. 2.1. Динаміка доходів місцевих бюджетів України за 2018-2023 рр. (без урахування трансфертів)

Примітка. Складено автором на основі даних Міністерства фінансів України

Аналіз динаміки доходів місцевих бюджетів за період 2018-2023 рр. свідчить про стабільне їх зростання з 263482,1 млн. грн. у 2018 р. до 475026 млн. грн. у 2023 р. Так, якщо у 2019 р. доходи збільшилися на понад 36 млрд. грн., то у 2023 році – вже на понад 211 млрд. грн. порівняно з 2018 роком.

Навіть в умовах воєнного часу органи місцевого самоврядування продемонстрували здатність мобілізувати фінансові ресурси та забезпечити стабільні надходження до місцевих бюджетів, посилюючи свою фінансову спроможність за рахунок зростання власних доходів.

Вагомим індикатором ступеня децентралізації влади та фінансової спроможності територіальних громад вважається частка власних доходів місцевих бюджетів у Зведеному бюджеті держави, оскільки він відображає здатність місцевого самоврядування забезпечувати власні потреби без значної залежності від державного бюджету.

Упродовж 2018-2022 рр. відмітимо збільшення частки дохідної частини місцевих бюджетів у зведеному бюджеті з 22,3% у 2018 р. до 24,4% у 2022 р. (рис. 2.2). Таке зростання вказує на розширення фінансової спроможності органів місцевого самоврядування забезпечувати соціально-економічний розвиток територій за рахунок власних джерел фінансових ресурсів, що сприяє посиленню їхньої ролі у вирішенні місцевих проблем.

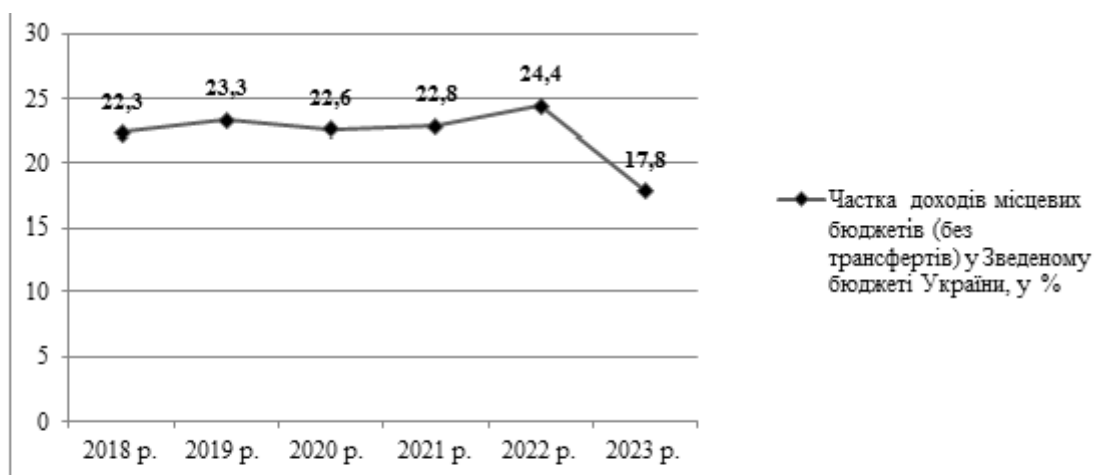

Рис. 2.2. Динаміка частки доходів місцевих бюджетів у Зведеному бюджеті України, %

Примітка. Складено на основі даних Міністерства фінансів України

Незважаючи на позитивну динаміку за попередні роки, у 2023 р. спостерігалось зменшення частки доходів місцевих бюджетів у Зведеному бюджеті України з 24,4% до 17,8%. Це пов'язано «зі значним зростанням надходжень до державного бюджету та вилученням з 1 жовтня 2023 року податку на доходи фізичних осіб з доходів військовослужбовців» [30].

Дані рис. 2.3 демонструє позитивну динаміку доходів місцевих бюджетів, зокрема бюджетів територіальних громад, що свідчить загалом про розширення фінансової самостійності громад та підтверджує зростаючу їхню роль у забезпеченні фінансової стабільності держави. Варто зазначити збільшення обсягів їхніх доходів з 21,3 млрд. грн. у 2018 р. до 318,5 млрд. грн. у 2023 р. Така ж тенденція характерна і для обласних бюджетів і бюджету м. Києва.

Проте, внаслідок активних процесів децентралізації та об'єднання територіальних громад, обсяги доходів районних бюджетів суттєво скоротилися, знизившись з 47,4 млрд. грн. у 2018 р. до лише 0,1 млрд. грн. у 2023 р. (рис. 2.3).

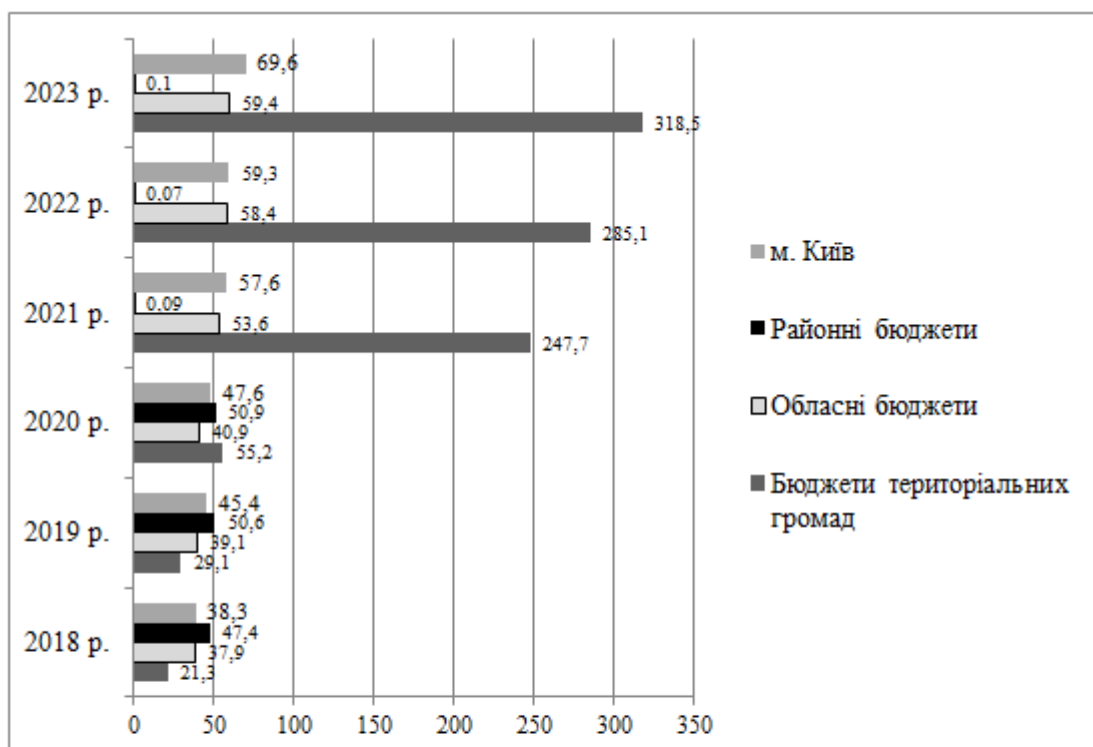

Рис. 2.3. Динаміка доходів за видами місцевих бюджетів України без трансфертів і власних надходжень бюджетних установ за 2018-2023 рр., млрд. грн.

Примітка. Складено на основі Міністерства фінансів України

Така динаміка свідчить про позитивний вплив бюджетної децентралізації на формування бюджетів місцевого самоврядування, за рахунок яких здійснюється фінансування значної частини як делегованих, так і власних повноважень, чітке розмежування яких ще до цього часу від початку децентралізаційних процесів не регламентовано бюджетним законодавством.

Позитивна динаміка свідчить про те, що процеси децентралізації дають змогу місцевим бюджетам зміцнювати фінансову основу місцевого самоврядування.

На прикладі Чемеровецької територіальної громади проаналізуємо, як бюджетна децентралізація вплинула на доходи місцевих бюджетів та їхню здатність фінансувати місцеві потреби.

Здійснимо аналіз структури та динаміки доходів бюджету Чемеровецької селищної територіальної громади в період з 2021 по 2023 роки в контексті виявлення факторів, що впливають на фінансову спроможність громад в умовах децентралізації.

За період 2021-2023 рр. спостерігалось зростання мобілізованих джерел доходів місцевого бюджету на 41153,5 тис. грн., чи у 1,3 рази, з 129603,6 тис. грн. у 2021 р. до 170757,1 тис. грн. у 2023 р. Загалом відмітимо збільшення обсягу доходів бюджету Чемеровецької селищної територіальної громади в частині загального та спеціального фондів бюджету, абсолютний приріст показників становив 30749,9 тис. грн. та 10403,6 тис. грн. відповідно (табл.2.1).

Таблиця 2.1

**Доходи бюджету Чемеровецької селищної територіальної громади
у 2021 – 2023 рр.**

(тис. грн.)

Доходи	2021 р.	2022 р.	2023 р.	Абсолютний приріст 2023/2021 рр.
Доходи бюджету без врахування міжбюджетних трансфертів	129603,6	158821,9	170757,1	41153,5
<i>доходи загального фонду</i>	<i>125361,7</i>	<i>138096,8</i>	<i>156111,6</i>	<i>30749,9</i>
<i>доходи спеціального фонду</i>	<i>4241,9</i>	<i>20725,1</i>	<i>14645,5</i>	<i>10403,6</i>

Примітка. Складено на основі даних управління Державної казначейської служби України в Чемеровецькому районі

Однак варто акцентувати увагу на коливанні доходів спеціального фонду місцевого бюджету. У 2019 р. вони зросли у 4,9 разів з 4241,9 тис. грн. у 2021 р. до 20725,1 тис. грн. У 2023 р. їхня сума зменшилась до 14645,5 тис. грн.

Дані табл. 2.2 свідчать загалом про позитивну тенденцію у 2021-2023 рр. доходів бюджету Чемеровецької селищної територіальної громади як з урахуванням офіційних трансфертів (на 54354,2 тис. грн.), так і не враховуючи

їх (на 41153,3 тис. грн.). Упродовж аналізованого періоду спостерігалася позитивна динаміка зростання всіх видів доходів бюджету у 2023 році порівняно з 2021 роком. За результатами проведеного аналізу встановлено, що обсяг податкових надходжень за останній рік дослідження перевищив показник попереднього року на 30340,2 тис. грн.

Аналіз динаміки неподаткових надходжень за аналізований період свідчить про зростання цього показника на 10462,7 тис. грн. При цьому варто звернути увагу на зростання частки даних доходів з 3,1% до 6,4%, що свідчить про посилення ролі цього джерела доходів (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Склад і структура доходів бюджету Чемеровецької сільської територіальної громади впродовж 2020 – 2022 рр.

Види доходів	2021 р.		2022 р.		2023 р.	
	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%
Податкові надходження	123165,4	59,1	135872,0	59,2	153505,6	58,4
Неподаткові надходження	6437,3	3,1	10767,5	4,7	16900,0	6,4
Доходи від операцій з капіталом	1,0	0,0005	12182,3	5,3	351,4	0,1
Доходи загального і спеціального фондів МБ без трансфертів	129603,7	62,1	158821,8	69,2	170757,0	64,9
Офіційні трансферти	78949,0	37,9	70779,4	30,8	92149,9	35,1
Разом доходів	208552,7	100	229601,2	100	262906,9	100

Примітка. Складено на основі Складено на основі даних управління Державної казначейської служби України в Чемеровецькому районі

Незважаючи на загальне зростання обсягів трансфертів на 13200,9 тис. грн. за аналізований період, у 2022 році спостерігалось їхнє тимчасове скорочення на 8169,6 тис. грн. у порівнянні з 2021 р. Проте частка цих джерел у загальному доході загалом знизилась з 37,9% до 35,1%.

Загалом зростання обсягів доходів бюджету Чемеровецької сільської територіальної громади у 2021-2023 рр. першочергово відбулось за рахунок окремих джерел надходжень. Зокрема за даний період збільшились надходження податку на доходи фізичних осіб на 21746,8 тис. грн., проте спостерігалось зниження його питомої ваги у загальному обсязі доходів бюджету (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

**Склад та структура основних бюджетоформуючих джерел доходів до
бюджету Чемеровецької селищної територіальної громади
у 2021 – 2023 рр.**

Види доходів	2021 р.		2022 р.		2023 р.	
	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%
Податкові надходження	123165,4	59,1	135872,0	59,2	153505,6	58,4
Неподаткові надходження	6437,3	3,1	10767,5	4,7	16900,0	6,4
Доходи від операцій з капіталом	1,0	0,0005	12182,3	5,3	351,4	0,1
Доходи загального і спеціального фондів МБ без трансфертів	129603,7	62,1	158821,8	69,2	170757,0	64,9
Офіційні трансферти	78949,0	37,9	70779,4	30,8	92149,9	35,1
Разом доходів	208552,7	100	229601,2	100	262906,9	100

Примітка. Складено на основі Складено на основі даних управління Державної казначейської служби України в Чемеровецькому районі

Зростання даного податку у доходах бюджету відбулося значною мірою за рахунок підвищення у 2022 р. відрахувань із заробітної плати військовослужбовців та нормативу зарахування податку до місцевих бюджетів з 60% до 64%.

Варто відмітити вже приріст у 2023 р. на відміну 2022 р. акцизного податку, обсяги якого у 2022 р. за рахунок податкових пільг знизились. Проте у 2023 р. внаслідок відновлення надходжень відбулось вже його зростання.

Крім того, відмітимо і зростання акумульованих місцевих податків упродовж 2021-2023 рр. Абсолютний приріст єдиного податку склав 3000,8 тис. грн., його надходження зросли з 22454,5 тис. грн. у 2021 р. до 25455,3 тис. грн. у 2023 р. Однак, попри позитивну тенденцію, спостерігалось суттєве зниження його питомої ваги у загальній структурі дохідної бази з 17,3% у 2021 р. до 9,7% у 2023 р. Аналогічна тенденція прослідковувалась і щодо податку на майно, який зріс з 10070,9 тис. грн. у 2021 р. до 13898,6 тис. грн. у 2023 р. Його частка у 2022 р. зменшилась з 7,8% до 4,8 %, але у 2023 р. знову відбулось її зростання до 5,3%.

Зазначимо, що, незважаючи на коливання у структурі питомої ваги окремих видів податкових надходжень, лівова частка при формуванні бюджету Чемеровецької селищної територіальної громади відводиться «податку на доходи фізичних осіб, що сплачується податковими агентами, із доходів платника податку у вигляді заробітної плати (у 2021 р. – 44,6%, у 2022 р. – 26,4%, у 2023 р. – 25,3%), податку на доходи фізичних осіб, що сплачується податковими агентами, із доходів платника податку інших ніж заробітна плата (у 2021 р. – 18,6%, у 2022 р. – 11,5%, у 2023 р. – 13,0%) та єдиному податку (у 2021 р. – 17,3%, у 2022 р. – 10,2%, у 2023 р. – 9,7%)» [17].

Отже, реалізація процесів бюджетної децентралізації позитивно вплинуло на фінансове забезпечення Чемеровецької селищної територіальної громади, про що свідчить зростання обсягів доходів місцевого бюджету, що сприяло підвищенню її фінансової самостійності та дало змогу ефективніше надавати послуги населенню. Основним джерелом доходів громади є реальний сектор економіки, де функціонують підприємства та працює населення. Відповідно місцеві бюджети, як інструмент реалізації фінансової політики органів місцевого самоврядування, безпосередньо впливають на розвиток реального сектора економіки, стимулюючи інвестиції, підтримуючи підприємництво та забезпечуючи фінансування соціальної сфери. Тому фінансова спроможність громади залежить від того, наскільки вона забезпечена фінансовими ресурсами, які формуються за рахунок місцевого бюджету та економічної діяльності її мешканців.

2.2. Аналіз впливу міжбюджетних трансфертів на фінансову спроможність територіальних громад

Актуальним завданням у процесі реформи децентралізації є оптимізація системи міжбюджетних трансфертів з метою забезпечення збалансованого фінансового розвитку регіонів та підвищення їхньої спроможності до самостійного вирішення місцевих проблем. Недостатнє фінансування залежність від державного бюджету упродовж тривалого періоду призвело до обмежених можливостей органів місцевого самоврядування в Україні щодо належного забезпечення потреб громадян та надання повною мірою якісних суспільних послуг на місцевому рівні. Це стало вирішальним фактором для реалізації процесів бюджетної децентралізації, які мали на меті усунути дисбаланси у фінансуванні територіальних громад та забезпечити рівні можливості для розвитку всіх регіонів.

Доходи місцевих бюджетів, які забезпечують фінансову спроможність територіальних громад в Україні формуються значною мірою за рахунок складаються з таких складових, як власні податкові надходження, а також міжбюджетні трансферти. Однак, як свідчить вітчизняна практика, переважання значної частки у доходах місцевих бюджетів за рахунок трансфертів, свідчить про високий рівень їхньої фінансової залежності від держави.

Аналіз такої ситуації свідчить про необхідність подальшого поглиблення процесів децентралізації, що передбачає чітке розмежування повноважень між органами державної влади та органами місцевого самоврядування на законодавчому рівні, а також пошук додаткових джерел фінансування для забезпечення ефективної діяльності органів місцевого самоврядування.

Незважаючи на посилення фінансової самостійності місцевих бюджетів в результаті децентралізації, проблема збалансованості місцевих бюджетів різних рівнів залишається актуальною, що обумовлює необхідність подальшого використання міжбюджетних трансфертів як інструменту фінансового вирівнювання.

Реформа децентралізації, розпочата у 2015 р., супроводжувалася змінами у бюджетному законодавстві, які торкнулися системи міжбюджетних трансфертів. Зокрема, було розширено податкову базу місцевих бюджетів та змінено механізми розподілу міжбюджетних трансфертів, що сприяло підвищенню фінансової самостійності місцевих громад та зменшенню залежності від державного бюджету.

Відповідно до змін у бюджетному законодавстві в контексті розпочатої реформи, Бюджетний кодекс чітко визначає види міжбюджетних трансфертів, які надаються місцевим бюджетам

Так, як відомо, в контексті прийнятих законодавчих змін, Бюджетним кодексом визначено наступні види міжбюджетних трансфертів, представлені на рис. 2.4.

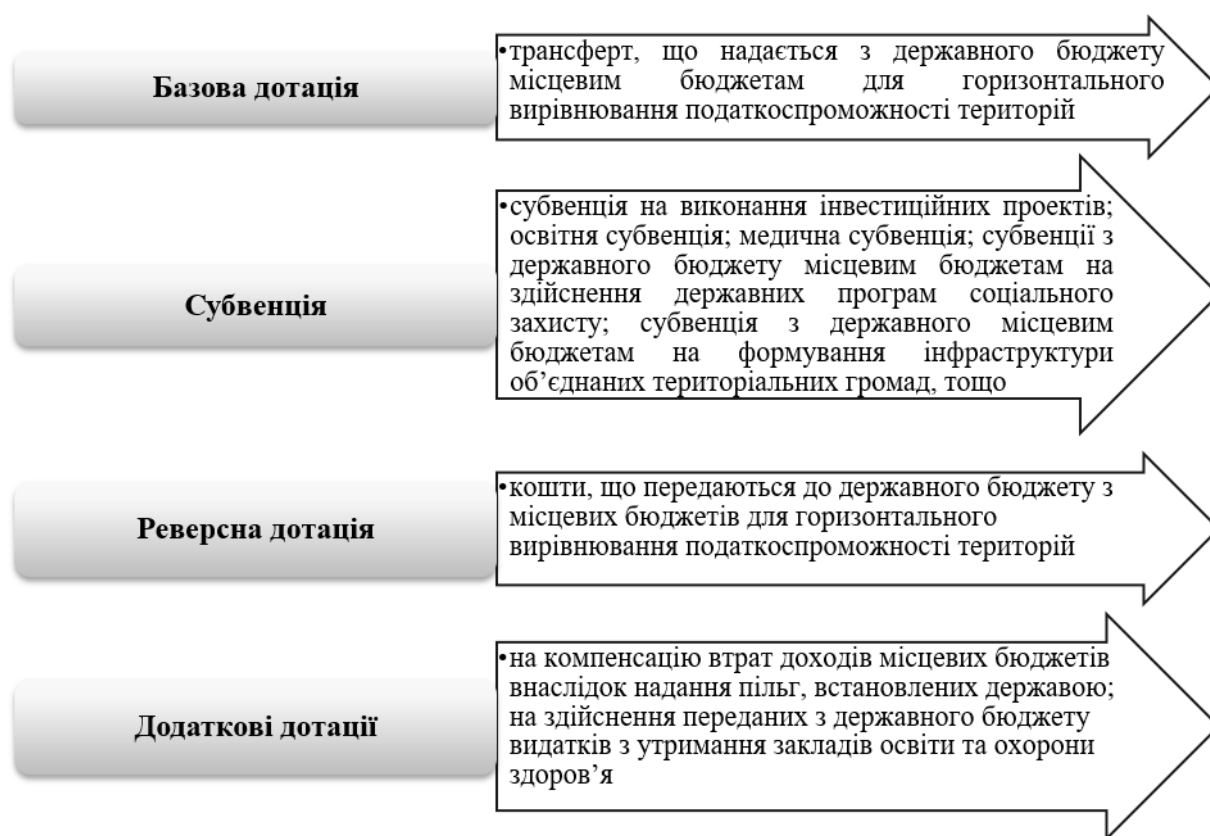

Рис. 2.4. Види міжбюджетних трансфертів

Примітка. Складено автором на основі [4].

Варто зауважити, що для забезпечення фінансової стабільності місцевих бюджетів і виконання покладених на них завдань, державою передбачено

механізм базових дотацій, який дозволяє компенсувати нестачу власних доходів, що регламентовано Європейською хартією місцевого самоврядування: «захист фінансово слабких органів місцевої влади передбачає запровадження процедур бюджетного вирівнювання або аналогічних заходів із метою подолання наслідків нерівного розподілу потенційних джерел фінансування і фінансового навантаження, яке вони несуть» [16].

Механізм базових дотацій дозволяє державі балансувати повноваження органів влади різних рівнів, враховуючи їхні фінансові можливості. Однак, надмірне використання цього інструменту може демотивувати місцеві органи влади до активного пошуку власних джерел доходів та ефективного використання бюджетних коштів.

Як свідчить вітчизняна практика, тривала залежність місцевих бюджетів від державних трансфертів відображає низький рівень фіскальної децентралізації в Україні та обмежує можливості місцевих громад щодо самостійного вирішення своїх проблем. Тому висока частка міжбюджетних трансфертів у доходах місцевих бюджетів є наслідком недостатнього нагромадження власних джерел доходів місцевих громад, що обумовлює необхідність подальшого реформування системи міжбюджетних відносин.

Аналіз даних за 2018-2021 рр. свідчить про стійку тенденцію до збільшення обсягів міжбюджетних трансфертів, що сприяло зростанню фінансових можливостей для виконання покладених на органи місцевого самоврядування функцій та завдань. У 2018 р. даний показник спостерігався на рівні 298,9 млрд. грн. і поступово до 2020 р. знизився до 160,2 млрд. грн. до 2021 р. обсяги міжбюджетних трансфертів зросли на 43,5 млрд. грн. і склали 202,7 млрд. грн. Проте вже з 2021 р. внаслідок активізації нарощення власних доходів місцевих бюджетів відбулося подальше зниження показника на 18,9 млрд. грн., який у 2023 р. склав 183,8 млрд. грн. (рис. 2.5).

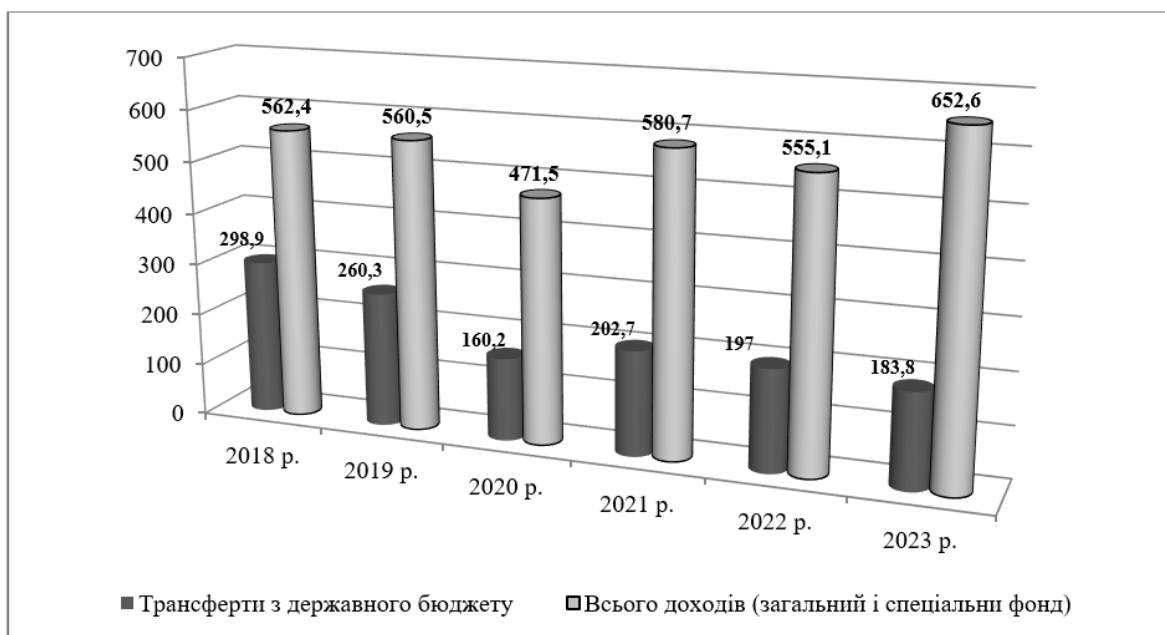

Рис. 2.5. Динаміка обсягів міжбюджетних трансфертів та доходів місцевих бюджетів України у 2018-2023 рр., млрд. грн.

Примітка. Складено автором на основі даних Міністерства фінансів України

Аналіз рис. 2.6 демонструє суттєве зниження частки міжбюджетних трансфертів, яка за період з 2018 по 2020 роки скоротилася з 53,1% до 34% (рис. 2.6).

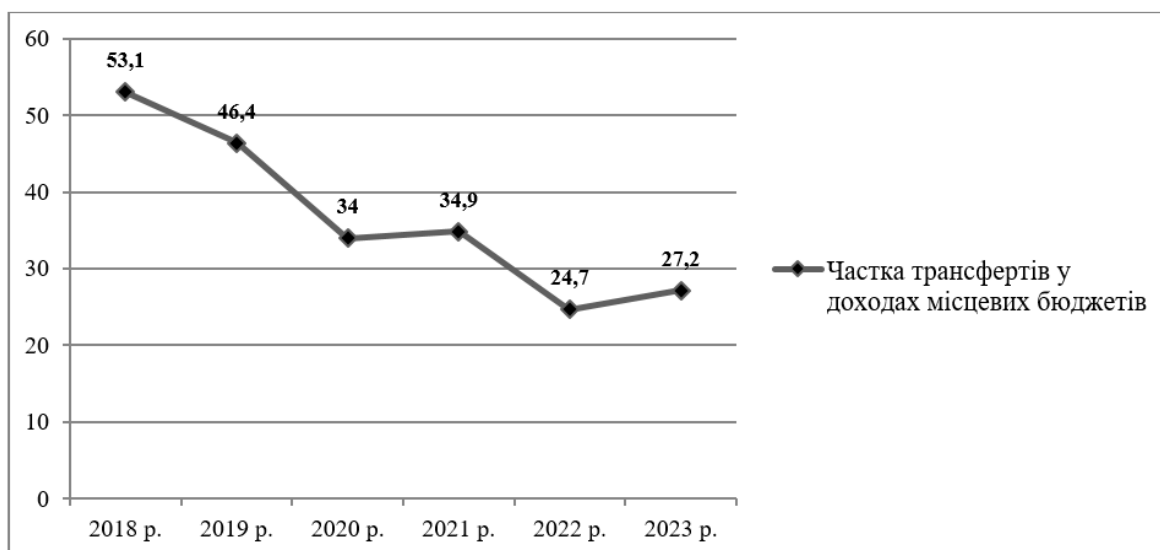

Рис. 2.6. Динаміка частки трансфертів у доходах місцевих бюджетів України у 2018-2023 рр.

Примітка. Складено автором на основі даних Міністерства фінансів України

У 2021 р. відмітимо незначне зростання показника до 34,9%.

У подальшому відбувалося планомірне зменшення цього показника (у 2022 р. до 24,7%), що вказує на позитивні результати реформи децентралізації. Вже в 2023 р. спостерігалось незначне збільшення питомої ваги міжбюджетних трансфертів до 27,2% у доходах місцевих бюджетів.

За даних рис. 2.7 можна проаналізувати, як обсяги фінансової підтримки з державного бюджету впливають на спроможність місцевих органів влади виконувати свої функції.

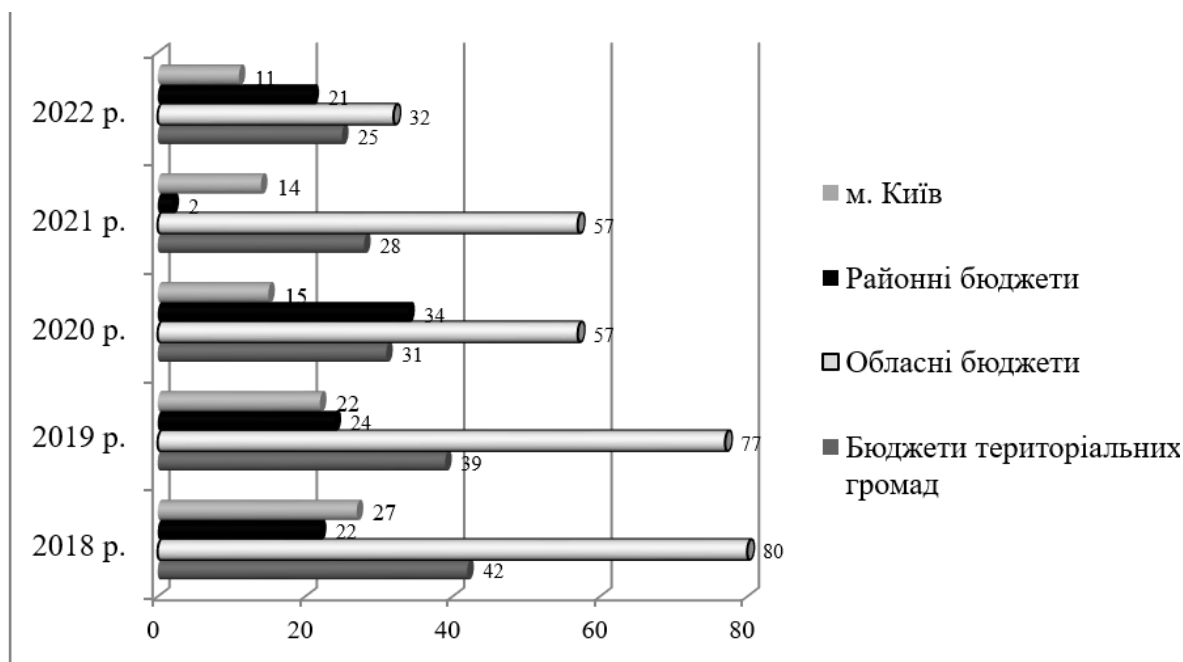

Рис. 2.7. Динаміка питомої ваги міжбюджетних трансфертів у доходах місцевих бюджетів різних рівнів у 2018-2022 рр.

Примітка. Складено автором на основі даних Міністерства фінансів України

До 80% доходів обласних бюджетів формується за рахунок міжбюджетних трансфертів. Однак, активізація процесів децентралізації в останні роки призвела до зміни цієї структури доходів. Найбільшу роль у перерозподілі фінансових ресурсів відіграють обласні бюджети. Такий стан справ свідчить в основному про виконання функцій обласними бюджетами.

Одним із позитивних результатів є скорочення частки трансфертів у доходах громад з 42% до 25% за період 2018-2022 рр., що є наслідком успішної реалізації реформи децентралізації та свідчить про підвищення фінансової самостійності територіальних громад.

Зазначимо, що в Україні спостерігається тенденція, відповідно до якої основну питому трансфертів (83%) складають субвенції. На відміну від субвенцій, частка дотацій є значно меншою і становить всього 17%. Це підтверджує, що місцеві бюджети перебувають у значній залежності від державного фінансування, зокрема субвенцій, що обмежує їхню фінансову автономію та гнучкість у розподілі коштів. Це призводить до зменшення можливостей місцевих бюджетів самостійно вирішувати фінансові питання.

Обласні бюджети виконують важливу роль у перерозподілі державних субвенцій між територіальними громадами, забезпечуючи більш справедливий розподіл фінансових ресурсів. Це підтверджує, що фінансова діяльність місцевих органів влади значною мірою залежить від надходжень з державного бюджету через обласні бюджети.

Значна залежність місцевих бюджетів від державних субвенцій обмежує їхню фінансову автономію та гальмує розвиток місцевих ініціатив, оскільки кошти можуть бути використані лише за строго визначеними напрямками, не дозволяючи місцевій владі оперативно реагувати на зміни потреб громади. Оскільки субвенції мають чітко визначене цільове призначення, то місцеві бюджети мають обмежені можливості у прийнятті рішень щодо використання бюджетних коштів, що надходять з державного бюджету.

Проведемо дослідження тенденцій у надходженні міжбюджетних трансфертів до бюджету Чемеровецької селищної територіальної громади за 2021-2023 рр.

Аналіз даних рис. 2.8 показав загалом зростання обсягів дохідних джерел зазначеного бюджету. Відповідно впродовж аналізованого періоду посилилась роль міжбюджетних трансфертів у фінансовому забезпеченні діяльності громади протягом аналізованого періоду.

Аналіз фінансових показників свідчить про стійку тенденцію до збільшення обсягів та питомої ваги міжбюджетних трансфертів у загальному обсязі дохідної частини бюджету громади.

У 2021-2022 рр. обсяги наданих трансфертів зменшилися на 8169,6 тис. грн. Проте у 2023 р. відмітимо із збільшенням дохідної бази бюджету громади на 33305,7 тис. грн. , тобто з 229601,2 тис. грн. у 2022 р. до 262906,9 тис. грн. у 2023 р. Із зростанням усього обсягу доходів одночасно зросли і обсяги наданих міжбюджетних трансфертів з 70779,4 тис. грн. до 92149,9 тис. грн., тобто на 21370,5 тис. грн. (рис. 2.8).

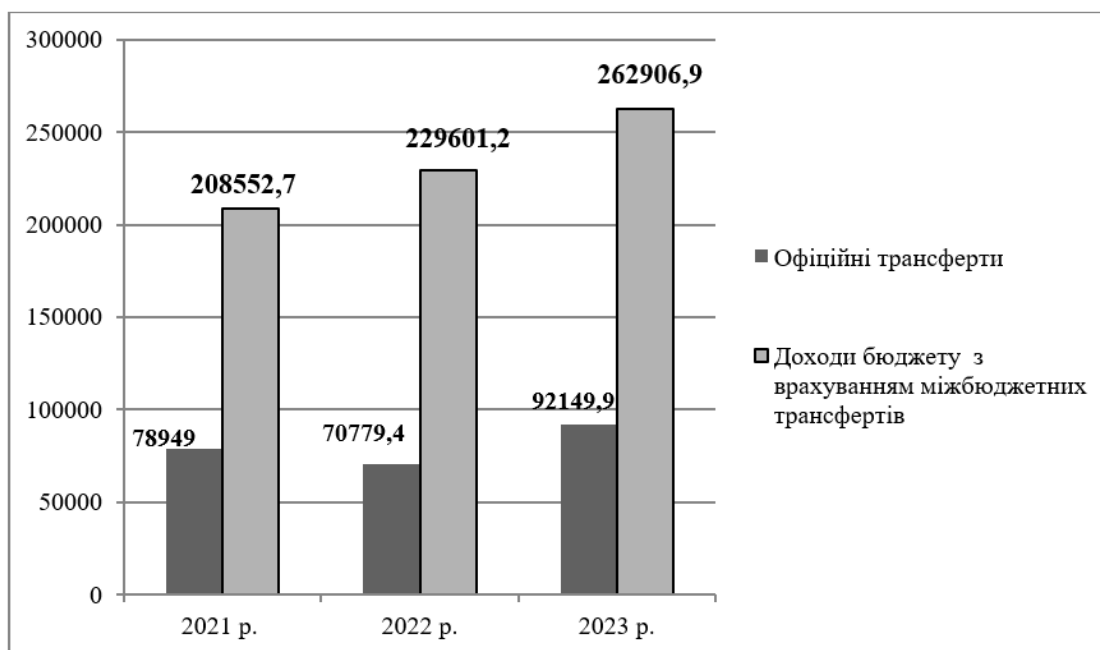

Рис. 2.8. Динаміка міжбюджетних трансфертів у доходах бюджету Чемеровецької селищної територіальної громади за 2021-2023 рр., тис. грн.

Примітка. Складено на основі даних управління Державної казначейської служби України в Чемеровецькому районі

Постійне зростання обсягів державної фінансової підтримки підтверджує, що процес децентралізації потребує подальшого вдосконалення, зокрема, у напрямку посилення фінансової самостійності місцевих громад та посилення ролі власних джерел фінансових ресурсів у фінансовому забезпеченні громади.

Основну частину міжбюджетних трансфертів, які отримує Чемеровецька громада з державного бюджету, становлять освітні субвенції, що використовуються для фінансування закладів загальної середньої освіти. Незважаючи на їхню значиму роль у фінансовому забезпеченні територіальної громади, все ж спостерігалось зменшення як її обсягів (з 73874,9 тис. грн. у 2021

р. до 60178,0 тис. грн. у 2023 р.), так і частки у загальній сукупності доходів бюджету (з 35,4% до 22,9%).

Проте упродовж аналізованого періоду зросла частка базової дотації з 2,4% у 2021 р. до 12,2% у 2023 р. з одночасним значним зростанням абсолютних розмірів (з 5074,1 тис. грн. у 2021 р. до 31971,9 тис. грн. у 2023 р.) (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Динаміка міжбюджетних трансфертів бюджету Чемеровецької селищної територіальної громади впродовж 2021 – 2023 рр.

Види доходів	2021 р.		2022 р.		2023 р.	
	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%
Дотації	5074,1	2,4	6782,7	2,9	31971,9	12,2
Субвенції з державного бюджету	73874,9	35,4	63996,7	27,9	60178,0	22,9
Разом доходів з урахуванням міжбюджетних трансфертів державного бюджету	208552,7	100	229601,3	100	262906,9	100

Примітка. Складено на основі даних управління Державної казначейської служби України в Чемеровецькому районі

Таким чином, загалом за період 2021-2023 рр. до бюджету Чемеровецької селищної територіальної громади у 2023 р. акумульовано 92149,8 тис. грн. міжбюджетних трансфертів, що більше на 21370,5 тис. грн. відповідно до показника у минулому році.

Отже, на нашу думку, все ще досить значний рівень залежності місцевих бюджетів від трансфертів вказує на недостатнє акумулювання власних доходних джерел, що обмежує можливості місцевого самоврядування у прийнятті самостійних фінансових рішень. Хоча висока залежність від зовнішніх джерел фінансового забезпечення громад може спричинити певні ризики, дотації та субвенції відіграють важливу роль у забезпеченні рівного доступу населення до публічних послуг та сприяють збалансованому розвитку територій. Незважаючи на певні ризики, пов'язані із залежністю від міжбюджетних трансфертів, вони все ж таки є важливим інструментом для вирівнювання фінансових можливостей

різних територіальних громад та забезпечення надання базових публічних послуг. Для забезпечення фінансової стабільності розвитку територіальних громад необхідно розширити джерела доходів місцевих бюджетів за рахунок мобілізації місцевих ресурсів та залучення інвестицій з урахуванням специфіки та потенціалу кожної території.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМКИ ПІДВИЩЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СПРОМОЖНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В КОНТЕКСТІ БЮДЖЕТНОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

Важливим аспектом реалізації реформи місцевого самоврядування є впровадження та розвиток процесів бюджетної децентралізація, метою якої є передача більшої частини фінансових ресурсів на місцевий рівень для забезпечення фінансової стійкості громад, надання їм права самостійного розпорядження ними, забезпечуючи розвиток своїх територій та вирішення місцевих проблем. При цьому місцеві бюджети виступають фундаментом розвитку громад, відповідно реформування місцевого самоврядування та поширення бюджетної децентралізації спрямовані на зміцнення фінансової бази громад та утвердження їх самостійності.

Одним з головних пріоритетів є пошук нових ефективних інструментів для стимулювання місцевих органів влади до активнішого залучення власних ресурсів в контексті формування дієвого механізму фінансового забезпечення територіальних громад. Це дозволить органам місцевого самоврядування на належному рівні виконувати свої функції та сприяти сталому розвитку територій, в першу чергу, за рахунок збільшення доходів місцевих бюджетів. Відповідно громади ставатимуть більш самостійними та отримуватимуть більше можливостей для задоволення своїх потреб.

Тому така ситуація вимагала прискорення процесів бюджетної децентралізації в Україні, що сприяє зміцненню фінансової спроможності місцевого самоврядування.

Запровадження реформи децентралізації у 2015 році супроводжувалося законодавчими змінами, які передбачали перехід до нових моделей формування місцевих бюджетів. Зокрема, це стосувалося чіткого визначення повноважень органів влади різних рівнів у процесі наповнення доходної частини місцевих бюджетів та фінансування покладених на них видаткових повноважень.

У контексті зазначеного, варто виокремити пріоритетні завдання щодо вдосконалення фінансового забезпечення територіальних громад в частині покращення функціонування місцевих бюджетів, зокрема практики мобілізації дохідних джерел надходжень:

- модернізація механізмів наповнення місцевих бюджетів, в тому числі пошук нових джерел доходів та оптимізація використання наявних для нагромадження надходжень до місцевих бюджетів;

- забезпечення раціонального використання коштів відповідних бюджетів для максимального задоволення потреб громади та досягнення сталого розвитку території;

- вдосконалення механізму розподілу міжбюджетних трансфертів, яка враховуватиме особливості розвитку регіонів та посилення його прозорості, активізація ролі місцевого самоврядування у визначенні пріоритетів у використанні міжбюджетних трансфертів;

- поглиблення процесів децентралізації у формуванні місцевих бюджетів за рахунок збільшення частки власних доходів у структурі дохідних джерел місцевих бюджетів в контексті посилення фінансової самостійності;

- формування стабільного фінансового підґрунтя для розвитку територіальних громад.

Зауважимо, що все ж таки результатом бюджетного реформування та впровадження децентралізації стало використання нових інструментів для підвищення рівня розвитку територіальних громад. Розширення повноважень органів місцевого самоврядування та модернізація системи доходів місцевих бюджетів дали змогу виокремити наступні інструменти фінансового забезпечення громад, зокрема:

- запровадження адміністрування місцевих податків і зборів безпосередньо місцевими органами влади дозволило збільшити питому вагу власних доходів у загальному обсязі дохідних джерел місцевих бюджетів, що сприяло підвищенню фінансової самостійності громад;

- підтримка підприємництва в громадах, що є потужним інструментом для розвитку місцевої економіки, збільшення податкових надходжень до відповідних бюджетів та створення нових робочих місць. Це дозволяє фінансувати розвиток інфраструктури та соціальних програм.

- ефективне управління комунальним майном через механізми оренди та продажу є додатковим джерелом доходів місцевих бюджетів поряд з податками та іншими надходженнями, що сприяє диверсифікації доходної бази та підвищенню фінансової стійкості громад та дозволяє не тільки збільшити доходи бюджету, але й забезпечити розвиток інфраструктури та соціальної сфери:

- координація зусиль територіальних громад у сфері надання соціальних послуг підвищує ефективність розподілу відповідальності та використання бюджетних коштів;

- раціональне використання земельних ресурсів та залучення інвестицій під впливом місцевої влади є потужним інструментом для розвитку території та покращення добробуту громад

- налагодження тісної співпраці органів місцевого самоврядування з громадою та підприємницькими структурами;

- передбачає забезпечення конструктивну взаємодію органів місцевого самоврядування з населенням й суб'єктами господарювання.

Таким чином, враховуючи вищезазначене, вважаємо, для подальшого успішного розвитку процесів децентралізації доцільним є саме стимулювання підприємницької діяльності, створення сприятливих умов для функціонування підприємницьких структур, що на сьогодні є надзвичайно важливим фактором забезпечення фінансової самостійності територіальних громад.

Відповідно зростання відповідальності місцевої влади за розвиток територій призводить до створення більш привабливих умов для ведення бізнесу, що стимулює економічне зростання території.

Проте збільшення власних доходів громад та зменшення залежності від міжбюджетних трансфертів не означає повного вирішення проблеми фінансової стійкості місцевих бюджетів. Це свідчить про те, що все ж таки із впровадженням

децентралізації ще не забезпечено достатнього рівня фінансової спроможності громад, що значною мірою зумовлено такими аспектами:

- переважання трансфертів над іншими доходами місцевих бюджетів вказує на те, що власних податкових та інших надходжень недостатньо для забезпечення їхніх фінансових потреб свідчить про їхню фінансову залежність від зовнішніх джерел;
- недостатня диверсифікація джерел доходів місцевих бюджетів;
- значний дисбаланс між фінансовими ресурсами місцевих бюджетів та обсягом завдань, які покладені на органи місцевого самоврядування;
- низький рівень надходжень від місцевих податків обмежує можливості розвитку інфраструктури та надання якісних послуг жителям громади;
- необґрунтований характер обмежень органів місцевого самоврядування бар'єрів, що ускладнюють можливості доступу місцевих органів влади до ринку позичкового капіталу.

Ці та інші проблемні аспекти вимагають додаткових заходів для забезпечення стабільного фінансування життєдіяльності територіальних громад.

Враховуючи вищевикладене, з огляду на існуючі проблеми щодо фінансування забезпечення територіальних громад, вважаємо за доцільне акцентувати увагу на забезпечення раціоналізації у наданні локальних суспільних благ та послуг.

Для досягнення достатнього рівня фінансової спроможності територіальних громад необхідно розробити та впровадити комплекс заходів, спрямованих на вдосконалення, в першу чергу, двох ключових аспектів формування місцевих бюджетів.

Зокрема, це стосується «оптимізації розподілу централізованих фінансових ресурсів, які отримують місцеві бюджети з державного бюджету» []. А також створення стимулів для активізації залучення власних доходів та інших додаткових джерел місцевими органами влади в умовах бюджетної децентралізації, що дозволить забезпечити стабільне фінансування місцевих потреб та підвищити фінансову самостійність територіальних громад.

Вирішальне значення має створення ефективного механізму, який стимулюватиме місцеві органи влади до активного залучення власних доходів, зокрема, за рахунок розширення податкової бази. Для забезпечення фінансової стабільності місцевих бюджетів необхідно зосередитися на розвитку місцевого оподаткування та створенні ефективного механізму його адміністрування.

Однією з головних проблем, що стримують фінансову самостійність територій, є недостатній розвиток системи місцевого оподаткування. Існуючий перелік місцевих податків не завжди адекватно відображає особливості соціально-економічного розвитку територій та не дозволяє мобілізувати достатні фінансові ресурси для вирішення місцевих проблем.

На відміну від закріплених загальнодержавних надходжень, саме місцеві податки та збори формують стійку основу для фінансового забезпечення місцевих бюджетів, надаючи більшу фінансову самостійність органам місцевого самоврядування.

Для вирішення зазначених проблем необхідно вжити таких заходів:

- надання органам місцевого самоврядування права встановлювати додаткові місцеві податки та збори, при цьому кожен з них має мати чітко визначену цільову спрямованість, стимулюватиме місцеву ініціативу та підвищить відповідальність місцевої влади перед громадою;

- посилення ролі органів місцевого самоврядування у сфері адміністрування місцевих податків та зборів шляхом надання їм додаткових повноважень щодо застосування заходів впливу на платників. Така ситуація вимагає надання місцевим органам влади ширших повноважень щодо формування власної дохідної бази. Надання місцевим органам влади повноважень щодо встановлення податкових ставок є необхідною умовою для забезпечення їх фінансової автономії.

- забезпечення стабільності у здійсненні місцевого оподаткування, що є основою для ефективного фінансового планування та дозволяє місцевій владі прогнозувати податкові надходження, що, в свою чергу, дає можливість

впливати на рівень фінансового забезпечення територіальних громад та на темпи економічного зростання територій [25].

– розширення повноважень місцевого самоврядування щодо здійснення контролю за дотриманням податкового законодавства, що дозволить ефективніше боротися з ухилянням від сплати податків та зборів.

Отже, на нашу думку, саме ефективне управління системою місцевого оподаткування є одним з найважливіших факторів, що впливають на фінансове забезпечення та розвиток територіальних громад. Важливо зауважити про необхідність забезпечення взаємозв'язку податків та видатків, які повинні використовуватися для фінансування конкретних проектів та послуг та безпосередньо впливають на життя громадян в частині акумульованих податкових надходжень.

Крім того, ставки податків для підприємницьких структур мають встановлюватися таким чином, щоб місцеві бюджети отримували достатньо коштів від підприємств, які функціонують на їхній території.

Для успішної реалізації принципів фінансової децентралізації необхідно вдосконалити механізм розподілу податку на доходи фізичних осіб, надавши громадам більшу фінансову самостійність.

Для забезпечення ефективного використання бюджетних коштів та підвищення задоволеності громадян послугами, що надаються місцевою владою, необхідно змінити систему розподілу податку на доходи фізичних осіб, передавши його за місцем проживання платника. Оскільки відповідно до чинного законодавства податок надходить до бюджету територіальної громади, на території якої розташоване підприємство, де працює платник податку.

У зв'язку з тим, для оптимізації використання податкових надходжень та стимулювання розвитку регіонів важливо підвищити ефективність системи розподілу податку на доходи фізичних осіб.

Одним із можливих підходів до перерозподілу є врахування таких критеріїв, як чисельність населення, кількість пенсіонерів та дітей дошкільного віку та ін., оскільки саме на ці категорії населення спрямовані значні видатки місцевих

бюджетів. Для точніших розрахунків слід застосовувати коефіцієнт, який би враховував коливання обсягів надання послуг, зумовлені трудовою міграцією [15, 737].

В контексті реалізації реформи бюджетної децентралізації необхідним є чітке визначення прав громад на природні ресурси та порядку їх використання. Оскільки природні ресурси є важливим активом територіальних громад, питання їх володіння та використання повинні бути невід'ємною частиною реформи місцевого самоврядування.

Це створить умови для збільшення надходжень до бюджетів громад від використання природних ресурсів та стимулюватиме їх до ефективного управління цими ресурсами. Це забезпечить надходження коштів до бюджетів громад за рахунок надання дозволів на використання природних ресурсів підприємствами. Це сприятиме впровадженню ефективних механізмів управління природними ресурсами на місцевому рівні та забезпечить додаткові фінансові ресурси, що будуть спрямовані на розвиток місцевих громад [11].

Важливим викликом для подальшого розвитку децентралізації є зменшення залежності місцевих бюджетів від міжбюджетних трансфертів та підвищення їхньої дохідної спроможності.

Для забезпечення фінансової стабільності місцевих бюджетів необхідно активізувати економічну діяльність на місцевому рівні та збільшити частку власних доходів, що дозволить зменшити залежність від наданих трансфертів та збільшити рівень самодостатності громади [19, 137]

Варто зазначити, що здатність місцевої влади ефективно управляти майном громади, працювати на фінансовому ринку та здійснювати контроль відображається в зростанні неподаткових надходжень до бюджету. Тому доцільним постає врахування даного виду доходу як одного із альтернативних джерел фінансового забезпечення громад.

Для забезпечення сталого розвитку територій в умовах бюджетної децентралізації необхідно активізувати зусилля щодо розвитку місцевої

інфраструктури, що сприятиме зростанню неподаткових доходів місцевих бюджетів.

Існуюча інфраструктура повинна бути орієнтована на створення умов для ефективного функціонування ринку бюджетних послуг, що передбачає наявність багатьох постачальників послуг, різноманітність послуг та гнучку систему ціноутворення. Функціонування такого ринку повинно супроводжуватись активним впровадженням децентралізації бюджетних відносин у демократичному суспільстві.

Отже, з метою вдосконалення фінансової спроможності територіальних громад в контексті розвитку процесів бюджетної децентралізації, варто зосередитися на таких напрямках:

- оптимізація системи місцевого оподаткування;
- розширення фінансової автономії територіальних громад за рахунок збільшення частки місцевих податків і зборів у процесі децентралізації;
- надання більшої фінансової самостійності місцевим бюджетам шляхом збільшення їхньої частки у загальнодержавних податках, що дозволить громадам ефективніше вирішувати місцеві проблеми та підвищить відповідальність місцевої влади перед громадянами.
- збільшення дохідної бази місцевих бюджетів через децентралізацію повноважень у сфері оподаткування, зокрема щодо встановлення місцевих податків і зборів та визначення їхніх ставок;
- збільшення надходжень до місцевих бюджетів через активізацію економічної діяльності на місцевому рівні, зокрема, розвиток комунальних підприємств та малого бізнесу;
- створення механізмів, які стимулюватимуть місцеві органи влади до самостійного пошуку додаткових джерел фінансування для реалізації місцевих ініціатив;
- оптимізація процесів мобілізації позабюджетних коштів..

Таким чином, із поглибленням процесів децентралізації забезпечуватиметься фінансова самостійність органів місцевого самоврядування

та фінансова спроможність територіальних громад, що дозволить більш ефективно використовувати місцеві ресурси для максимального задоволення потреб населення.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Впровадження дієвої моделі бюджетної децентралізації є ключовим фактором для забезпечення сталого соціально-економічного розвитку територій та виконання органами місцевого самоврядування покладених на них функцій та завдань. Реформа децентралізації спрямована на створення умов для ефективного розподілу повноважень між центральною та місцевою владою, забезпечення фінансової автономії територіальних громад та стимулювання пошуку нових джерел їх фінансового забезпечення.

За таких умов вагома роль відводиться місцевим бюджетам, що стали основним інструментом для забезпечення фінансової самостійності територіальних громад та надання населенню якісних суспільних послуг з урахуванням специфіки регіону. Ефективне формування місцевих бюджетів є одним з найважливіших факторів, що впливають на фінансову спроможність територій та забезпечує можливість максимального врахування потреб громадян та підвищення їх добробуту. Тому в умовах бюджетної децентралізації, щоб забезпечити фінансову спроможність територій, першочерговим постає оптимізація структури доходів місцевих бюджетів та підвищення ефективності використання бюджетних коштів.

Аналіз практики фінансування територій свідчить про те, що існуючі фінансові ресурси місцевих бюджетів є недостатніми для забезпечення якісного виконання покладених на місцеві органи самоврядування функцій і завдань. Дефіцит фінансових ресурсів місцевих бюджетів є серйозною перешкодою для ефективного функціонування територіальних громад.

Незважаючи на проведену децентралізацію, місцеві бюджети продовжують відчувати гостру нестачу фінансових ресурсів. Відсутність чіткого розподілу повноважень між рівнями влади, суб'єктивність у бюджетному процесі та недостатня стимуляція до пошуку альтернативних джерел доходів ускладнюють ефективне функціонування місцевого самоврядування.

Рівень фінансової самостійності та самодостатності місцевих бюджетів, а також ефективність функціонування інституту місцевого самоврядування значною мірою залежить від того, наскільки раціонально побудована система бюджетної децентралізації та наскільки ефективно формуються місцеві бюджети.

У дослідженні теоретично обґрунтовано важливість бюджетної децентралізації для забезпечення фінансової самостійності територіальних громад та проаналізовано прагматику впливу децентралізації на формування дохідної бази місцевих бюджетів, з метою визначення шляхів підвищення фінансової спроможності територіальних громад. На підставі проведеного дослідження можна зробити такі висновки.

Аналіз наукових досліджень вітчизняних науковців дає підстави розглядати бюджетну децентралізацію як процес делегування частини повноважень центральних органів влади місцевим органам з метою надання їм більшої фінансової автономії та можливості самостійно вирішувати питання розвитку територій. Саме основна ідея реалізації процесів децентралізації полягає в тому, щоб надати органам місцевого самоврядування більше самостійності у фінансових питаннях, розширивши їхні повноваження щодо акумуляції та використання коштів для ефективного розвитку територій.

Дослідження підтверджують, що бюджетна децентралізація є одним з найефективніших інструментів для надання фінансової автономії місцевим органам влади, оскільки вона дозволяє громадам самостійно залучати значні фінансові ресурси та формувати власну фінансову базу. Головна мета децентралізації полягає у створенні умов для акумуляції достатніх фінансових ресурсів на місцевому рівні, що дозволить забезпечити фінансову незалежність територіальних громад.

Для ефективної бюджетної децентралізації важливим є дотримання таких основних принципів, як : відповідність, фінансове вирівнювання, прозорість, відповідальність, субсидіарність і публічність.

Дослідження показали, що децентралізація суттєво вплинула на фінансову спроможність територіальних громад, сприяючи зниженню рівня бюрократії, зростанню місцевої ініціативи, стимулюванню економічної активності, підвищенню конкурентоздатності регіонів, залученню інвестицій та покращенню якості надання суспільних благ та послуг.

Незважаючи на позитивні наслідки реформи бюджетної децентралізації, питання забезпечення стабільних і достатніх доходів місцевих бюджетів залишається актуальним завданням.

Аналіз вітчизняної практики свідчить, що доходи місцевих бюджетів є ключовим джерелом фінансування, яке дозволяє забезпечувати реалізацію найважливіших заходів та програм розвитку на рівні територіальних громад.

Протягом тривалого періоду в Україні недостатня фінансова забезпеченість місцевих бюджетів стримувала розвиток територіальних громад та обмежувала можливості місцевої влади у вирішенні нагальних проблем. Відповідно аналіз динаміки свідчить про постійне зростання обсягів міжбюджетних трансфертів. За таких умов місцеві органи були менш зацікавлені у пошуку власних шляхів фінансування, покладаючись на державні трансферти.

Дослідження практики формування доходів місцевих бюджетів дало змогу виявити, що структура доходів місцевих бюджетів формується переважно за рахунок податків, сплачуваних фізичними особами, місцевих податків та коштів, що надходять з державного бюджету у вигляді міжбюджетних трансфертів.

Незважаючи на позитивну динаміку зростання загальних доходів та їхньої частки у Зведеному бюджеті України, аналіз структури доходів місцевих бюджетів свідчить про те, що вагомим джерелом їх поповнення все ж залишаються міжбюджетні трансферти. Визначальна роль міжбюджетних трансфертів у формуванні доходів місцевих бюджетів підкреслює все ще високий рівень централізації фінансів та обмежує можливості органів місцевого самоврядування у самостійному формуванні доходної бази.

Незначна частка місцевих податків і зборів у доходах місцевих бюджетів є одним з недоліків процесу децентралізації, оскільки обмежує фінансову самостійність органів місцевого самоврядування.

Зважаючи на позитивний досвід децентралізації у світі та її потенціал для розвитку України, ключовими заходами щодо підвищення фінансової спроможності територіальних громад мають стати:

- створення ефективного механізму для адміністрування місцевих податків і зборів;
- збільшення фінансової незалежності місцевих бюджетів через розширення бази місцевих податків та зборів;
- посилення фінансової самостійності територіальних громад через закріплення за ними значнішої частини доходів від загальнодержавних податків;
- збільшення кількості джерел доходів місцевих бюджетів шляхом надання органам місцевого самоврядування права самостійно встановлювати нові місцеві податки та збори, а також визначати їхні ставки;
- посилення фінансової спроможності місцевих громад через стимулювання розвитку комунальної сфери та підтримку малого бізнесу;
- створення умов для активнішого пошуку місцевими органами влади додаткових джерел фінансування шляхом розширення їхніх повноважень та надання додаткових стимулів;
- оптимізація механізмів залучення неподаткових доходів до місцевих бюджетів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бак Н.А. Місцеве оподаткування в Україні: стан і перспективи посилення дієвості. *Економіка: реалії часу*. 2017. №1(29).С.12–25. URL: <https://economics.opu.ua/journal>
2. Богатирьова Є. М. Плата за землю як джерело наповнення місцевих бюджетів України. *Ефективна економіка*. 2018. №6. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/6_2018/49.pdf
3. Бюджетна система: підручник / за ред. В. Г. Дем'янишина, О. П. Кириленко та З. М. Лободіної. Тернопіль: ЗУНУ, 2020. 460 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/43482>
4. Бюджетний кодекс України : Закон України № 2456-VI від 08.07.2010 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>.
5. Власюк О. С. Шляхом децентралізації: виклики, ризики та пріоритети реформування регіонального розвитку в Україні. *Регіональна економіка*. 2015. № 1. С. 5–18
6. Возняк Г., Капленко Г., Коваль В. Децентралізація як основа зміцнення фінансової самодостатності та розвитку територіальних громад. *Економіка та суспільство*. 2022. №42. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-42-24>.
7. Возняк Г. Переваги та ризики бюджетної децентралізації: теоретико-методологічні аспекти. URL: http://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2015-2_0-pages-253_257.pdf
8. Горин В. П., Булавинець В. М. Теоретичні засади бюджетних трансфертів як інструмента фінансового регулювання суспільного добробуту. *Економіка. Фінанси. Право*. 2020. № 5/1. С. 11-17. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/37975>
9. Горин В. П., Глушко М. С. Економічний зміст та середовище формування фінансових ресурсів місцевого самоврядування від оподаткування. *Ефективна економіка*. 2023. № 13. URL: <https://nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/1692>

10. Горин В. П., Карпишин Н. І. Інвестиційні субвенції як джерело надходжень до місцевих бюджетів. *Економіка. Фінанси. Право*. 2021. №8/1. С. 31-34. DOI: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/42202>
11. Горин В. П., Савчук С. В. Резерви нарощування фінансових ресурсів територіальних громад в умовах воєнного стану. *Агросвіт*. 2023. № 13-14. С. 11-20. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/48273>
12. Дем'янишин В. Г., Горин В. П. Податок на майно як інструмент фінансового регулювання суспільного добробуту. *Світ фінансів*. 2020. Вип. 3 (64). С. 40-50. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/40891>
13. Десятнюк О.М., Ткачик Ф.П. Роль податкового потенціалу в розвитку місцевого самоврядування в Україні. *Світ фінансів*. 2021. № 1(66). С. 77–88.
14. Десятнюк О.М., Шаповалов Є. Актуальні питання дохідної частини місцевих бюджетів в контексті адміністративно-територіальної реформи та сучасних тенденцій вітчизняної економіки. *Світ фінансів*. 2020 № 3. С. 76-86.
15. Десятнюк О.М., Шаповалов Є.О. Актуальні питання формування дохідної частини місцевих бюджетів у контексті адміністративно-територіальної реформи в Україні. *Світ фінансів*. 2020. Вип.3. С. 76–86.
16. Діброва О. Л. Фіскальна роль податку на доходи фізичних осіб *Економіка і суспільство*. 2016. №7. С. 733–738.
17. Звітність про виконання бюджету Чемеровецької селищної територіальної громади за 2021-2023 рр.
18. Іванова А.М. Оцінка податкового потенціалу місцевих бюджетів в умовах воєнного стану. *Ефективна економіка*. 2023. № 11. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105.2023.11.42>
19. Іванова О. Вплив фіскальної децентралізації на саморозвиток регіонів України. *Світ фінансів*. 2016. С. 136-147
20. Камінська Н.В. Децентралізація влади і досвід її проведення у зарубіжних державах. *Наук. записки Інституту законодавства ВРУ*. 2014. №4. С. 35–40.

21. Канєва Т. В., Карпенко М. Ю. Доходи місцевих бюджетів як інструмент забезпечення соціально-економічного розвитку територій. *Проблеми економіки*. 2023. №1. С. 185-190.

22. Кваша Т. К. Теоретичні та практичні аспекти фіскальної децентралізації: емпіричний аналіз. *Економічний простір*. 2014. № 189. С. 127-115

23. Кириленко О.П. Фінансова самодостатність територіальних громад: сутність та умови забезпечення. *Світ фінансів*. 2022. №4 С. 68-80.

24. Крисоватий А.І., Ткачик Ф.П. Сучасна парадигма фіскального федералізму: трансформація досвіду США в український децентралізм. *Бізнес Інформ*. 2021. № 8. С. 109-117.

25. Кужелєв М.О., Плахотнюк В.В. Формування місцевих бюджетів в умовах фінансової децентралізації. *Економічний вісник університету*. 2018. Вип. №36/1. С. 302-305.

26. Лободіна З. Бюджетний механізм: концептуальні засади та перспективи модернізації : монографія. Тернопіль : ТНЕУ, 2018. 412 с.

27. Лободіна З., Корнацька Р., Нечепоренко В. Міжбюджетні трансферти як фінансовий інструмент зменшення диспропорцій та активізації регіонального розвитку. *Галицький економічний вісник*. Тернопіль: Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, 2022. № 1 (74). С. 76–89. <https://galicianvisnyk.tntu.edu.ua/?art=1045>.

28. Малиняк Б. С. Бюджетне планування і пріоритети розвитку громад: інструменти гармонізації та проблеми їх застосування. *Фінанси України*. 2020. № 3. С. 79–96.

29. Михайленко С., Зубріліна В. Фінансово-бюджетна децентралізація: оцінка рівня та напрями розширення. *Вісник ТНЕУ*. 2014. №14. С. 95-102.

30. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://mof.gov.ua/uk>

31. Савчук С. В. Формування доходів місцевих бюджетів в умовах бюджетної децентралізації. *Інфраструктура ринку*. 2019. Випуск 36. С. 441-447.

32. Савчук С. В., Коломийчук Н. М. Фінансові аспекти реалізації соціальної політики України в умовах військового стану. *Цифрова економіка та економічна безпека*. 2022. Випуск 3(03). С. 118-122. DOI: <https://doi.org/10.32782/dees.3-20>

33. Сидор І. П. Податковий і неподатковий механізми наповнення місцевих бюджетів в Україні. *Економіка. Фінанси. Право*. 2017. № 9. С. 41-48.

34. Ткачик Ф. П. Фіскальний федералізм в Україні: теорія, методологія, практика. Монографія. Тернопіль: ЗУНУ, 2023. 348 с.

35. Управління фінансами територіальних громад: теорія і практика Монографія: / за ред. О. П. Кириленко. Тернопіль: ТНЕУ, 2019. 280 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/46227>

36. Феценко Н. Сутність та особливості децентралізації: понятійний апарат. *Вісник ЖНАЕУ*. 2016. №1. Т.2. С. 167-179. URL: http://ir.znau.edu.ua/bitstream/123456789/6998/1/VZNAU_2016_1_2_167-179.pdf

37. Фінанси зарубіжних країн: навч. посіб. / О. П. Кириленко, Т. О. Кізима, Н. Я. Кравчук [та ін.]; за ред. О. П. Кириленко. Тернопіль: ТНЕУ, 2013. 420 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/12098>

38. Фінанси: підруч. / В. П. Горин, В. Г. Дем'янишин, О. П. Кириленко [та ін.]; за ред. А. І. Крисоватого. Тернопіль: ЗУНУ, 2024. 632 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/51033>

39. Фінанси : підручник / За ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. К. : Знання, 2012. 687 с.

40. Щур У., Булик М. Роль місцевих бюджетів у забезпеченні фінансової спроможності територіальних громад. *Фіскальна політика України в умовах євроінтеграційних процесів*: збірн. матер. XXI Всеукр. наук.-практ. конф. студ. і молод. вчених (м. Тернопіль, 24 трав. 2024 р.). Т. 2. Тернопіль: ЗУНУ, 2024.

41. Щур У., Довгаль Т., Стець А. Основні тенденції формування дохідної бази місцевих бюджетів в умовах бюджетної децентралізації. Фінансове забезпечення сталого розвитку: збірник наукових праць. Тернопіль: ЗУНУ, 2024. Вип. 4.

42. Modern tendencies of fiscal policy in European economic space : monograph / A. Krysovatty, O. Kyrylenko, O. Kneysler [et al.]; scientific editorship by A. Krysovatty. Ternopil: TNEU, 2017. 388 p. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/30021>

43. Modern Ukrainian Financial Science: Theoretical Paradigm & Practical Concept of Public Finance. Draft2Digital Publishing House, Oklahoma City, 2018. 447 p.

44. Lobodina Z., Kizyma T., Demianyshyn V., Berezka K., Savchuk S. Participatory budgeting in the context of behavioural finances. Financial and credit activity: problems of theory and practice. 2022. №5 (46). P. 109-125. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.5.46.2022.3886>

45. Shuliuk B., Kolomyychuk N. and Petrushka O. Long-term lending for public-private partnership projects: opportunities and prospects. *Financial and Credit Activities: Problems of Theory and Practice*. 2024. № 2 (55). C. 64–74.

46. The world bank/ Decentralization. URL: <https://www.worldbank.org/en/topic/communitydrivendevelopment/brief/Decentralization>